

Holiči v Polné

V minulosti o vzhled polenských občanů pečovali lazebníci, kteří měli sídlo v městské lázni v Růžové, dnes Poděbradově ulici. Vedle koupání stříhali vlasy, pouštěli žilou, léčili nežitý, kuří oka, trhali zuby... Znakem lazební byl vyvěšený ručník, věník a miska. S miskou ve zlaté barvě vyvěšenou nad holičskou oficínou jsme se setkávali ještě v první polovině minulého století. Městské lázně, které byly lazebníkům pronajímány, byly podle záznamů v gruntovní knize polenské, zvané Kropenaté, v roce 1722 zrušeny s odůvodněním, že se ve městě usadili felčaři, medikusové a apotéka. Podle údajů berní ruly z let 1653–1656 působil ve městě jeden lazebník. Jako lazebník působil ve městě Andreas Hein z Birkenstahlu, v roce 1672 se setkáváme se jménem lazebníka Jana Černého, který zemřel nakažen morem v roce 1690. S lazebníkem se i po zrušení městské lázně setkáváme ve „fasi“ polenských řemesel v tereziánském katastru z roku 1757.

O století později není v přehledu polenských řemeslníků k roku 1845, podle J. G. Sommera, uváděn žádný lazebník ani holič. V soupisu je uveden jen jeden ranhojič (zda se i on zabýval ošetřením visáže mužů, nevíme, ale jako studovaný odborník se touto činností již nejspíš nezabýval). S profesí holič se setkáváme až ve druhé polovině 19. století. Polenský historik František Pojmon uvádí v publikaci *Polná, popis dějepisný, místopisný a statistický*, vydané v roce 1897, dva holiče – Adolfa Filipenského a Viléma Müllera.

Počátkem 20. století působili v Polné čtyři majitelé holičství. Podle *Adresáře politického okresu Německobrodského* to byli Bedřich Hympl, Jan Macháček, Vilém Müller a Emanuel Röhrich. V obcích současného polenského regionu nebyl v uvedeném období žádný holič. O visáž obyvatel těchto obcí pečovali zřejmě polenští holiči, kteří je někdy se svým „nádobíčkem“ navštěvovali v jejich obci. Docházet holit a stříhat zákazníka do jeho bytu bylo v první polovině minulého století ještě samozřejmostí. Babičky, pamatující císaře pána, jim říkaly „pucifous“, z německého „putzen“ – čistit od vousů. Boom, jak bychom dnes řekli, nastal pro služby holičů a kadeřníků v období první republiky. Na Husově náměstí v Polné to byly živnosti Karla Matějky, který zaměstnával tovaryše a měl i učně; pana Procházký v domě čp. 28; v Nerudově ulici to byl pan Musil se synem Jaroslavem, který zahynul v roce 1945 při manipulaci s pohozenou municí; na Sezimově náměstí Jan Chládek se synem Jaroslavem, v Tyršově ulici Jindřich Klimeš a v Havlíčkově ulici Karel

Štěpánek. Některé oficíny, jak se jejich provozovnáám říkalo, byly, obdobně jako u jiných živností a řemesel, v sousedství bytu.

Živností holičů a kadeřníků přežily nacistickou okupaci za Protektorátu Čechy a Morava a ke spokojenosti zákazníků fungovaly až do padesátých let minulého století. Po „vítězném únoru roku 1948“ komunistický režim nesmyslně znárodnil každého soukromého živnostníka a řemeslníka, což následně postihlo i sedm „statečných“ polenských holičů. Tyto se podle tehdejšího MNV ještě v roce 1951 nepodařilo přesvědčit začlenit se do komunálního podniku. Někteří se stali zaměstnanci soustavně reorganizovaných provozoven komunálních služeb, případně družstev. Většina mužů odešla postupně pracovat mimo obor a kadeřnické služby se začaly postupně feminizovat. Provozovna holičství a kadeřnictví podniku Komunální služby Polná byla nejdříve umístěna v přízemí domu čp. 24, a poté do budovy Městské spořitelny; vedoucím provozovny byl Karel Matějka, který bydlel s rodinou v domě čp. 24 přímo za provozovnou. Karel Matějka byl výborným houslistou a několik let (po roce 1960) působil v hudební sekci pěveckého souboru Čestmír. U zákazníků byl velmi oblíbený, zejména proto, že při své práci byl hovorný, vtipný a rád vyprávěl anekdoty a veselé příhody. Jan Prchal, ročník 1950, který rovněž bydlel v domě čp. 24, na Karla Matějku vzpomíná: *„Pan Matějka byl šprýmař. Když jsem vešel do holičství, seděla při stěně na židlích řada mužů, kteří čekali, až na ně přijde řada. Někteří četli noviny, které, vždy čerstvé, byly k dispozici pro ukrácení chvíle na čtecích novinových stojáncích, zavěšených na věšáku. Na podlaze byly chomáče různých vlasů – světlých až žlutých, hnědých a černých, rovných i kudrnatých. V místnosti pilně stříhali a holili čtyři holiči v bílých pláštích, každý před velkým zrcadlem. Abych nečekal, poslal mě pan Matějka, vášnivý kuřák s tzv. „věčnou cigaretou“, pro 30 Partyzánek a jedny zápalky a dal mi do ruky pětikorunu. V trafice u Neuwirthů jsem požadované kuřivo zakoupil a běžel zpátky. Stejně jsem ale musel čekat. Když na mě přišla řada, posadil mě pan Matějka na otočnou holičskou židli pro děti. Kuřáckou špičku s cigaretou měl v koutku úst a elektrickou mašinkou mně objížděl hlavu. To ovšem vykonal jen z poloviny, takže druhá polovina mé „kebule“, jak mou hlavinku pan Matějka poeticky nazval, byla dosud porostlá vlasy. Sundal mi z krku obřadně, ladným pohybem ochranný plášť, přitom se ohnul v pase, zavolal „Hotovo“ a k pobavení sedících pánů zatočil židli tak prudce, že jsem málem spadnul. Místnost se naplnila hlučným smíchem a mně bylo v sedmi letech skoro do pláče. Pak se nade mnou slitoval a pronesl: „Tak pojd', já tě dorazím!“ Kolem krku mně znovu obtočil ochranný plášť, aby mně*

nepadaly vlasy za a na košili, opětovně vložil mezi rty špičku s hořící cigaretou a nyní již pozvolna objížděl mašinkou druhou polovinu hlavy, dosud obrostlou. Koutkem oka jsem s napětím sledoval, kdy mně na hlavu spadne dlouhý, přiohnutý kus popela z cigarety. Stalo se! Pan Matějka mě fouknul na hlavu, popel spolu s vlásky se snesl na zem, a já byl ostříhaný. Zaplatil jsem 50 haléřů. Nevím, zda to byla tehdy jednotná taxa za jedno ostříhání elektrickou mašinkou nebo jsem dostal slevu – buď za to, že jsem panu Matějkovi doběhl pro cigarety, nebo za to, že se čekající páni pobavili, nebo proto, že jsme oba (stříhající i stříhaný) bydleli v jednom domě. V každém případě mně z toho dne zůstala stále živá vzpomínka.“

Určitým paradoxem tehdejší doby podle zásady „kde není žalobce, není ani soudce“ provozovali své řemeslo někteří holiči pro své bývalé zákazníky v jejich bytě ve volném čase. Mnoho holičů, zejména v Praze, bylo „začleněno“ do průmyslu a své řemeslo se i zde podařilo mnohým uplatnit v „zašívárnách“ fabrických skladů, kde se stříhalo s tichým souhlasem šéfu. Znal jsem jich několik a pamatuji, že jednou to, snad v ČKD, objevil při návštěvě Antonín Zápotocký k jeho velkému překvapení.

Kolik mistrů, tovaryšů a učňů holičského řemesla prošlo v minulém století polenskými oficínami, dnes již nespočítáme.

S tradičním oslovením „pán si přeje holit, stříhat?“ býval vítán příchozí zákazník v holičské provozovně. V případě většího počtu zájemců o zušlechtnění visáže se na každého dostalo po obvyklé výzvě „další pán na holení!“ Před dosednutím nového zákazníka před zrcadlo zpravidla proběhla obvyklá úprava ostrosti břitvy rutinním pohybem holiče po nezbytném obtahovacím řemenu z jedné strany jeho hrubým, z druhé strany hladkým povrchem. Holič, elegantně kroužící s takto nabroušenou břitvou kolem štětkou vydatně namydlené tváře zákazníka, patří v tomto tisíciletí minulosti. Současní pamětníci tohoto obřadu, kteří toto dění sledovali při čekání na vlastní ostříhání, se, až na výjimky, nestali již přímými aktéry holení v holičské oficíně.

Pokus oholit si tátovou břitvou první chmýří na líci zpravidla končil slušným šrámem na tváři adolescenta pečlivě se chystajícího na první rande. Břitva, se kterou se otcové a dědové dokázali hladce oholit, se časem stala pouhou rodinnou relikvií, připomínající předky mužského pohlaví. Holiče a břitvy nahradily postupně žiletky a elektrické holicí strojky, v současné době v nespočetném provedení.

S označením holič – holičství se dnes již téměř nesetkáme. V současném pražském telefonním seznamu nalezneme více než dvě stě kadeřnictví, kadeř-

nických salonů, studií, ateliérů atd., ale pouze jedno jediné holičství! To pro ilustraci. Změnila se i atmosféra holičských oficín, pokud se nevytratila vůbec. Také v Polné bývaly oficíny jakýmsi informačním centrem o dění a událostech posledních dnů ve městě, především pro občany okolních obcí, studenty a „krajánky“ pracující mimo Polnou při jejich návštěvě města. V nedělním dopoledni bývaly oficíny plné zákazníků dožadujících se potřebných informací. Přehled o sportu, zejména dění na fotbalových hřištích ve městě i okolí, a nejen tam, byl jedním z kvalifikačních předpokladů každého dobrého holiče. Musel „být v obraze“ i v jiných, mnohdy citlivých záležitostech pro obyvatele města. Korektnost ve vztahu k zákazníkům bez rozdílu jejich sociálního postavení byla u mistrů tohoto řemesla samozřejmostí, kterou vštěpovali do vědomí i učňům, často pokračujícím v rodinné tradici. Zásadou holičů bylo vědět o všem něco a o něčem všechno. Pro zákazníka houbaře znalost hub, ale mlčet o místech jejich výskytu. S jiným zákazníkem, zajímajícím se o kulturu, podebatovat o současně promítaném filmu či o představení některého z místních divadelních ochotnických spolků.

Holič se zpravidla uplatnil u divadelních ochotníků jako maskér a vlásenkář. Z holičských oficín se šířily nejen informace, ale i vtipy. Vládla v nich pohoda a často pro klienta potřebný optimismus. Závěrem jakéhosi tajemného obřadu holení si zákazník z úst jím oblíbeného holiče vyslechl vzájemnou pochvalu se slovy „tvářička zase hladká jak dětská prdýlka“ či obvyklým sloganem „hladce oholen, dobře naladěn“. Sprobitné pak bylo za tento přístup jisté.

Nejvěrnější svému řemeslu holičskému v Polné byl Rudolf Mráz – vulgo „señor Ruda“. Od vyučení v čase první republiky u holiče a kadeřníka Karla Matějky až do vysokého věku usedali do jeho křesla v místním kadeřnictví generace Poleňáků. Posledními zákazníky byli staříci v Domově důchodců ve Ždírci, kam za nimi dojížděl z Polné, a později z Jihlavy, kde bydlel u sestry. Velký příznivec polenského fotbalu v časech pro mužstvo úspěšných i méně úspěšných. Oblíbený štamgast místních restaurací a hospůdek. Starý mládenec, a přece jen takový věčně mladý kluk a dobrý člověk, který nikdy nikomu, pokud vím, neublížil. Jeho oblíbený hlasitý pozdrav „*Nazdááár, seňóóóre!*“ občanům bez rozdílu věku snad uslyší každý Poleňák, když na rynku zavře oči a věnuje mu tichou vzpomínku.

Svráznou osobou holičského řemesla byl v čase první republiky pan Bedřich Hympl, který společně s dcerou Boženkou provozoval živnost v Třebízského ulici. V ranních hodinách postával – za příznivého počasí – před svou oficínou s nakrouceným bohatým knírem, přidržovaným tehdy obvyklou pás-

kou přichycenou za ušima. Pro malé polenské kluky zajímavý pohled. Nebyl mezi holiči jediný. V čase slabší frekvence jsme mohli vidět holiče stojícího před oficínou, s nezbytným hřebenem a břitvou v kapsičce bílého pláště, zabraného do diskuze s kolemjdoucím občanem. V období tzv. Hilsneriády možná debatoval s místními obyvateli i výše uvedený holič Adolf Filipenský. S jeho jménem v soudním procesu s Leopoldem Hilsnerem se mohli později seznámit od přímých účastníků procesu, nebo z tisku. Ve své výpovědi uváděl, že „Hilsner nosil hůl, držíc ji v prostředku a házel s ní obyčejně, když chodil po trotóaru“. Obviněný Hilsner proti tomu uváděl, „že tak chodil s pepřovkou, když byl podnapilý“. Výpovědi jemu podobných svědků obratně využíval proti Hilsnerovi žalobce – advokát JUDr. Karel Baxa, pozdější pražský primátor. S odstupem století si můžeme klást otázku, proč proti Hilsnerovi svědčil i holič Filipenský a jiní polenští svědci.

Karel Štěpánek před holičstvím v přízemí spořitelny, čp. 50; výlohy provozovny sloužily pro veřejnou inzerci a umístění poutačů a plakátů, zvoucích na kulturní akce a do muzea (foto před rokem 1970)

Po krátkém odbočení na konec 19. století se vraťme na konec století dvacátého. Nestorem polenských holičů byl pan Karel Štěpánek, který se holičství věnoval od vyučení až do svého pokročilého stáří. O vzhled svých věrných

klientů pečoval více jak 70 let. Ještě v devadesáti letech docházel do jejich bytů, aby je ostříhal, případně oholil. Za vzdálenějšími dojížděl se svým holičským nádobíčkem na kole a s bravurou jemu vlastní sjížděl kopec od Barbory ke Kaplance a dál pokračoval přes náměstí k cíli své cesty. Patřil k těm, kteří svou prací psali historii polenského holičského řemesla.

V současnosti provozuje v Polné tuto kdysi poměrně rozšířenou živnost již jen Jan Štěpánek, ročník 1940, syn výše jmenovaného. Řemeslu se vyučil v letech 1954 až 1957 v Praze; je posledním holičem v Polné.

Kdysi výhradně mužské řemeslo provozuje v Polné nyní jako živnost i Bohuslava Kislingerová. Páni se k ní chodí zbavovat přerostlých vlasů do provozovny, umístěné ve dvoře domu čp. 46 na Husově náměstí, ovšem s přístupem z Viktorinovy ulice. Kromě tohoto pánského holičství jsou ve městě v současnosti ještě dva kadeřnické salony pro dámy.

Milan Šup

Pekaři v Polné

Staré a dobré pekařské živnosti, kde podle úsměvné lidové říkanky „*pekař peče housky, uždibuje kousky, pekařka mu pomáhá, uždibují oba dva*“ patří od poloviny dvacátého století, až na výjimky, minulosti.

Polenské děti při ranní cestě do školy dnes již neláká vůně čerstvě upečeného pečiva při míjení četných pekařství na Husově i Sezimově náměstí a v přilehlých ulicích, kde si jejich prarodiče mohli za levný peníz koupit rohlík, housku, dalamánek na svačinu. Podle chuti sypané kmínem či mákem, v postní dobu preclík, v čase velikonočním jidáše. Měli možnost nahlédnout do nitra pekařství, kde se připravoval chléb, obdivovat zručnost pekaře při tvorbě rohlíků i při sázení bochníků a vek chleba do vyhřáté pece. Při pohledu na bývalé objekty pekařství, které vždy sousedily s bytem rodiny, si dnes jen stěží dovedeme představit ten malý prostor, kde byla pec, díže, vál a jiné nezbytné pomůcky pro práci pekaře. Nechyběly pytle s moukou a dalšími surovinami potřebnými k výrobě pečiva. Mistři pekařského řemesla obstarávali za úplatu i pečení chleba připravovaného v domácnostech a přinášeného hospodynkami v pěkně tvarovaných slaměných ošátkách, které jsou dnes jen ozdobou příbytků, případně rekreačních objektů.

Výroba místních pekařů musela pokrýt potřeby obyvatel města. Průmyslové pekárny v dosahu Polné byly ještě hudbou budoucnosti. Kolik chleba bylo pro uspokojení obyvatel potřeba? Spočítejte sami – roční spotřeba chleba na obyvatele v přepočtu na dnešní Českou republiku v roce 1936 činila 82 kg. Vynásobte to počtem obyvatel tehdejší Polné a zjistíte, kolik tun chleba prošlo

ročně rukama polenských pekařů. Spotřeba pečiva byla tehdy ve srovnání se současností nižší, ale i tak nezbyvá než vzdát za takový výkon hold dnes již nežijícím mistrům pekařského řemesla.

Pekaři byli po mnoho století, a právem, váženými občany sdruženými ve společném cechu s mlynáři. Jejich artikule z roku 1616, vyjádřené v patnácti ustanoveních o právech a povinnostech, jim vlastní pečeti potvrdil na zámku v Polné pán na Polné a Přibyslavi Rudolf Žejdlíc ze Šenfeldu v pondělí po svatém Vítu léta páně 1617. Z výše uvedených obsáhlých ustanovení připomeňme alespoň jedno, pro obyvatele města velmi podstatné:

„Pekaři budou povinni, aby pilně a náležitě tomu městu ve všem dostatku podle uvolení a slibů svých chlebě režných i bílých dali a pekli a žádného nedostatku nedopouštěli, tak aby k nim s trestáním nebylo třeba přikročiti; a kdy se v tom nějaký nedostatek nacházel, tak že by město buďto pro drahotu aneb nedostatek vody fedrovati nemohli, tedy ihned mají purkmistr a konšelé nadjmenované to naříditi, buďto sami chleby režné péci a prodávati nebo jiným, kteří by to s to byli a město fedrovati mohli, to dovoliti.“

Počty mistrů pekařů, tovaryšů i učňů, kteří tato ustanovení po staletí svou každodenní prací plnili, dnes již nezjistíme. Se svými povinnostmi se museli vyrovnat v časech válečných, moru, po velkém požáru města v roce 1863 a ve dvacátém století v průběhu dvou světových válek.

Z historických dokumentů známe počty pekařských živností působících ve městě v minulých staletích. Podle údajů berní ruly (1653–1656) byli v Polné dva pekaři; tereziánský katastr v roce 1757 uvádí čtyři pekaře, historik J. G. Sommer má ve výčtu řemesel k roku 1845 již deset pekařů. Polenský historik František Pojmon v publikaci *Polná* z roku 1897 jmenovitě uvádí jedenáct pekařů – Filipenského, Hübelbauera, Kuhna, Marase, Marka, Nejedlého, Ohnsorga, Pešáka, Pujmana, Sadila a Zikmunda. Počátkem dvacátého století, v období před první světovou válkou, se s jejich jmény setkáváme v *Adresáři politického okresu Německobrodského*, kde je uvedeno dvanáct pekařských živností; přibýlo pekařství Františka Pluknera. V *Pamětní knize města Polné* je v roce 1935 opět uvedeno jedenáct registrovaných pekařů. V meziválečném období mnohá z výše uvedených pekařství, s výjimkou Františka Nejedlého a Antonína Marase, zanikla; vznikly nové živnosti pana Skály v Tyršově ulici, pana Kepra na Sezimově náměstí; v Poděbradově ulici provozoval pekařství pan Josef Neubauer přistěhovalý z Plzně do Polné v roce 1924 (který začínal jako pekař v domě Antonína Marase a po zakoupení sousedního domu si otevřel vlastní živnost; proslul svými chutnými rohlíky); v Třebízského ulici pan Půža, v Komenského ulici Matěj Neuwirth, pod Rabínským pláckem pan Jozl, při vstupu na Karlovo náměstí bylo v rohovém domě Náhlíkovo pekařství. V Palackého ulici na Horním městě to byl opět pan Neuwirth a na protilehlé straně pekařství pana Vítka, proti škole v Komenského ulici bylo pekařství

a krupařství Novákových. Ve druhé polovině třicátých let minulého století skončil s pekařským řemeslem a zřejmě i s rodinnou tradicí Antonín Maras, neboť se jménem Josef Maras – pekař se setkáváme již v období let 1827 až 1837. Josef Maras byl starším mistrem cechu pekařského řemesla a ve stejné funkci působil v letech 1844–1852 s Antonínem Marasem. Hudební nadání bylo Marasům vlastní; poslední z pekařského rodu se stal regenschorim v polenském chrámu Nanebevzetí Panny Marie na plný úvazek a věnoval se i chrámovému zpěvu. Hudebním talentem oplýval i pekař Josef Kuhn, který provozoval živnost v domě sousedícím s kostelem sv. Anny na Sezimově náměstí. Syn tohoto houslisty a varhaníka Josef Kuhn ml. (1911–1984) se stal varhanním virtuosem, působil jako profesor pražské konzervatoře a hudební skladatel. Základy hry na housle získal u svého otce – mistra pekařského řemesla. Pokračování v rodinném pekařském řemesle na Sezimově „plácku“ vyměnil za koncertní sály v mnoha městech Evropy, Asie, Ameriky a Afriky. S pekařským řemeslem by mu ve druhé polovině dvacátého století, tak jako jiným, obrazně řečeno „pšenka nekvetla“.

Ve výčtu pekařů se vztahem ke kultuře nelze opominout Bedřicha Neubauera-Indiána. Po vychození školy v Polné se vyučil pekařem a před nástupem vojenské služby v rakouské armádě odcestoval do Ameriky, kde se stal horským průvodcem. Po zranění a pobytu v indiánském táboře založil v Chicagu dobře prosperující pekařství s českými výrobky. Stesk po domově ho přivedl v roce 1924 k návratu do rodné Polné, kde se angažoval v mnoha spolcích a zejména v muzeu, jehož byl mecenášem. Po ztrátě majetku při měnových reformách se podporou města stal správcem Městského Rérychova muzea v Polné; tuto funkci vykonával do roku 1959, kdy byl odvolán (dle Bohuslava Hladíka jihlavskými orgány pro svůj kladný vztah k USA). Prosperitu polenských pekařů negativně ovlivnila snížená koupěschopnost obyvatel v období hospodářské krize ve třicátých letech; uškodilo období druhé světové války s omezeným přidělovým systémem potravin, který trval až do roku 1953. V padesátých letech pekaře zlikvidovalo nesmyslné „znárodnění“ všech živností včetně pekařských, které se po roce 1989 v Polné již nepodařilo obnovit. Vliv sehrálo i zprůmyslnění výroby chleba a pečiva v podnicích vybavených moderní technologií s vysokou produktivitou práce, jejichž vybavení nemohou svými výrobky malé živnosti cenově konkurovat. Posledním pekařským živnostníkem vzdorujícím „znárodnění“ byl podle zjištění MěNV i jeden pekař – Jaroslav Vítek, zanícený fotograf, který od čtyřicátých do sedmdesátých let pořizoval snímky z různých kulturních, sportovních a společenských akcí (několik set negativů věnoval do archivu Klubu Za historickou Polnou jeho syn Milan Vítek).

Dům čp. 67 na Sezimově náměstí pekaře Vladimíra Kepra, kde provozovali po roce 1920 svou živnost i holič Chládek a krejčí Činčera

Vůni čerstvého pečiva z polenských pekařských krámků nenávratně odvál čas. Žijeme v uspěchaném 21. století. Chléb a pečivo se rychle vyrobí, rozveze do prodejen, nakoupí a spotřebuje, mnohdy i v dopravním prostředku cestou do zaměstnání či do školy. Krámky polenských pekařů, s nadsázkou řečeno, nahradil dodávkový automobil naplněný přepravkami objednaného pečiva, který, pokud se nic mimořádného nestane, zastaví v brzkých ranních hodinách postupně u několika prodejen, kde spěšně vymění plné přepravky za prázdné a vrací se pro další zboží určené k rozvozu. Vůni čerstvého pečiva od místního pekaře „nahradí“ důchodcům, debatujícím po ranním nákupu před samoobsluhou na rynku, jen závan zplodin z výfuků početných projíždějících automobilů.

Milan Šup

Kováři a podkováři na Polensku

„*Jaké je to hezké dva kováři v městě, dva kováři na rynku...*“, bývala oblíbená lidová písnička u občanů dříve narozených. Na Polensku byli kováři a podkováři v nedávné minulosti mezi místními živnostníky početně zastoupeni. Ve městě byli vždy více než dva a koně nekovali na rynku – Husově náměstí – ani na Sezimově a Karlově náměstí. Kovárny se vesměs nacházely buď v přílehlých ulicích nebo na okraji města.

Kovářství a podkovářství se prý řadilo u polenské vrchnosti k váženým řemeslům. Patřilo, s ohledem na zemědělský charakter města a okolí, mezi živnostmi k rozvinutým řemeslům. Podle Berní ruly čáslavské (1653–1656) působilo ve městě šest kovářů. Tereziánský katastr z roku 1757 uvádí devět kovářů. V roce 1897 jich bylo, podle údajů Františka Pojmona v publikaci *Polná...*, sedm. Počátkem 20. století napočítáme v obcích Mikroregionu Polensko dvacet dva kováře, z toho ve městě včetně podkovářů osm. Byli to Jan Beneš, Antonín Klusáček, Josef Klusáček, Josef Landa, Jan Nejedlý, Tomáš Půža, Karel Řezníček a Josef Svoboda. (Ve třicátých letech jsem jako školák chodil „okounět“ do kovárny Františka Půži v Komenského ulici, kde mne jeho tovaryš Toník seznamoval s kovářským řemeslem.)

Městské i vesnické děti mohly obdivovat práci kovářů, zejména podkovářů, při kování koní před kovárnami v Polné, Dobroutově, Hrbově, Janovicích, Nížkově, Poděšíně, Věžnici, Záborné, Kamenné, Nových Dvorech, Dobroníně, Šlapanově a Ždírci. Podkováři si na nedostatek práce nemohli stěžovat. V tehdejší soudní okrese polenském bylo v roce 1925 podle statistických údajů 492 koní. Při sčítání zvířat prováděného v roce 1938 je uváděno 605 koní.

Na firemních tabulkách umístěných na kovárně jsme se setkávali s označením „kovář“ nebo „kovář a zkoušený podkovář“. Podkovář musel mít mimo znalosti kovářského řemesla zvláštní kvalifikaci stvrzenou zkouškou. Podkovy se musely časem měnit, kopyta upravovat, ošetřovat. Pamětníkům se ještě dnes vybaví to zvláštní „aroma“ v okolí kovárny, před kterou podkovář koval oddaně stojícího koně, kterého za uzdu přidržoval jeho majitel.

Zajímavý pohled poskytovalo dětem vnitřní vybavení kovárny a práce kováře v kožené zástěře při tepelném zpracování kovu, bušícím s rukama jako lopaty kladivem v pravidelném rytmu na rozžhavený kus železa položený a přidržovaný na kovadlině. Následně patřičně ohřátý na kalící teplotu, kovářem za sykotu páry ochlazený v putýnce se studenou vodou, případně v oleji za účelem zvýšení tvrdosti kovu.

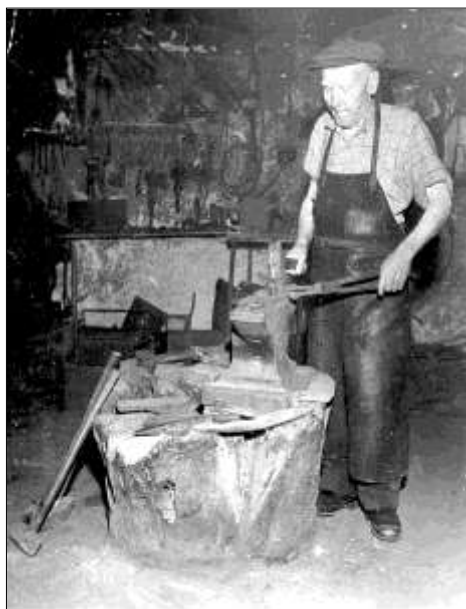
Vykovat podkovu potřebného tvaru bývalo pro zručného kováře samozřejmostí. Z kovářské výhně sálalo příjemné teplo. Pod výhni byl kožený měch. Šlapáním z něj vhněl kovář nebo jeho tovaryš vzduch na rozžhavené dřevěné uhlí, kde si připravoval další kus železa ke zpracování na kovadlině. Kluky lákal pohled na množství roztodivných kleští, kladiv, pilníků a jiného nezbytného náradí zavěšeného na stěnách kovárny. Dílny kovářů byly tehdy, jako jiné živnosti, umístěny ve stejném domě jako příbytky jejich rodin. Při současné právní úpravě je provozování obdobných zařízení s otevřeným ohněm nepřipustné. Nebyly k dispozici ani dnes běžné hasicí přístroje. Historické dokumenty však nezmiňují případ vzniku požáru v některé z místních kováren.

Kováři se, tak jako jiná řemesla, sdružovali v samostatném cechu. O kovářském cechu v Polné se, podle Františka Pojmona, zachovalo málo zpráv. Pouze několik výučních listů a od roku 1796 záznamy o příjmech a vydáních cechu. V roce 1686 dali kováři za cechmistra Jana Fialy a Matěje Maška zhotovit do chrámu Páně praporec barvy „železné“.

Říkalo se, že řemeslo má zlaté dno. Kovářství a podkovářství bylo v minulosti dobrým a váženým řemeslem. Připomeňme, že kovářem se měl stát první prezident Československa Tomáš Garrigue Masaryk. Po dvou třídách reálky neměl ještě požadovaný věk – šestnáct let – pro nástup na učitelskou preparandu.¹⁾ Proto ho rodiče na radu bývalých pánů dali na řemeslo, do Vídně na Kunstschlosserei.²⁾ Stejná práce u stroje na děláni podkůvek k botám a ztráta knížek z reálky, které mu někdo odcizil, ho přiměly k útěku domů na Čejč, jak nám zaznamenal spisovatel Karel Čapek v *Hovorech s T.G.M.* A jak to bylo dál? „*Na Čejči mě dal otec na učení k panskému kováři, našemu sousedu. Což o to, kovářství se mi líbilo! To je práce, na kterou je potřeba síly a rychlosti a při které se nenadělá mnoho řečí; železo nesmí vychladnout... V létě se pracovalo v kovárně často od tří ráno do deseti nebo jedenácti v noci, když se spravovaly pluhy a kovali koně. Ale práce je to pěkná; kovář u ohně a kovad-*

liny je pánem tvrdé hmoty.“ Proč u tohoto řemesla nezůstal? „*Náhoda*“, říká Masaryk. „*Jednou jsem tam na Čejči nesl v putýnkách vodu ze studny do kovárny, když šel cestou jeden pán a tak se na mě pozorně zadíval. Já ho poznal – byl to profesor Ludwig, který mě učil v Hustopečích, ale ani jsem se k němu nehlásil; zastyděl jsem se, že jsem tak ukoptěný, a na něm jsem viděl, že ze mne nečekal kovářského učně. Když jsem přišel domů, povídá maminka: »Byl tu profesor Ludvík a vzkazuje ti, abys šel k jeho otci, rectorovi, do Čejkovic za učitelského praktikanta.« Tož se tak rozhodlo.*“ A bylo to dobře. V letošním roce jsme si připomínali 160 let od jeho narození. Zapsal se i do historie Polné ve známé Hilsneriádě. Letos také uplynulo 110 let od vydání jeho brožury *Význam procesu polenského pro pověru rituelní*. Masaryk se ke kovářskému řemeslu rád hlásil. Jako gymnazista na cestě z Brna překvapil kováře ve vsi, že dovedl ukout hřebík na jedno ohřátí želižka. Když byl ještě v roce 1887 v Jas-né Poljaně, zadíval se Tolstoj na jeho ruce a optal se, byl-li dělníkem. „*Tož nevím, mám-li tyto prsty na pravé ruce tak nakřivo od práce s kladivem*“, řekl.

Časy se mění. Rozvoj strojírenské průmyslové výroby, zejména v minulém

Kovář František Půža z Komenského ulice

století, vedl k postupnému omezení až k zániku malých kovářských živností. Mechanizace v zemědělství vypudila tažná zvířata, která se bez podkov neobešla. Podkováři tak ztratili, až na službu sportovním koním, dříve stálé zákazníky. Koně dnes najdeme, obrazně řečeno, jen pod kapotou motorových vozidel. Poslední tři kováři v Polné působili jako samostatní živnostníci ještě v roce 1951. Podle zjištění MěNV v Polné odmítali začlenění, což bylo v podstatě znárodnění, do komunálního podniku. Byli to Jan Beneš ve Varhánkově ulici, Antonín Marek v Žižkově ulici a František Půža v ulici Komenského. Likvidace jejich živností je později stejně neminula.

Od roku 1959 bylo kovářství provozováno v samostatném podniku Komunální služby města Polné. Ve druhé polovině dvacátého století se mnohaletá polenská historie kovářského a podkovářského řemesla na čas uzavřela.

Na podzim roku 2008 zahajuje v Polné v blízkosti zámeckého traktu činnost umělecký kovář Adam Dočekal. Řemeslu se vyučil v roce 2007 v Moravském Krumlově a po ukončení oboru otevírá na krátký čas kovárnu nejdříve v nedalekém Hrbově. Živnost poté přemísťuje do Polné. Praxi nabyl v kovárně u Jana Herolda v Havlíčkově Brodě a na různých sympoziích. V roce 2009 byl přijat na studium památkové péče v Národním památkovém ústavu v Praze.

V okolí Polné jsou v současnosti v provozu také další kovárny. V městské části Nové Dvory provozují nyní řemeslo uměleckého kovářství po zakoupení hospodářské usedlosti Erwin st. a Erwin ml. Habermannovi; po 35 letech činnosti odešli z Jihlavy, kde provozovali svou živnost na hradbách. V Dobroníně působí umělecký kovář a nožíř Miloš Kislinger, který se zabývá výrobou damascénských nožů. Jeho kvalitní výrobky a osobitý kumšt ho již nejednou proslavily na nejrůznějších soutěžích. Na sympoziu kovářů z celého světa v Hefaistonu vyhrál v kategorii damascénských nožů první místo. Kovárny se nacházejí v současnosti v obcích Hrbov, Kamenná a Česká Jablonná (kde působí kovář Jiří Matoušek). Na podzim roku 2009 vyhořela po vzplanutí sazí a následném požáru půdy a střechy kovárna pana Staňka v nedaleké Zhoři.

S kovářstvím se v současné době setkáme, mimo průmyslové kovárny, nejvíce jako s uměleckým řemeslem, ale též na četných hřebčínech (Kladruba, Tlumačov, Zhoř u Jihlavy...)

Kovářská písnička, zmíněná v úvodu, žije svým způsobem dál a můžete si ji bez zábran, po přečtení tohoto vzpomínání na zašlé časy, pro osvěžení paměti zazpívat.

Poznámky:

- 1) někdejší učitelský ústav, učitelská příprava
- 2) umělecké zámečnictví

Prameny a literatura:

Čapek, Karel: *Hovory s T.G.M.*

Kudrnáč, Václav: *Adresář politického okresu Německobrodského*

Pojmon, František: *Polná*

Prchal, Jan: *Polná ve 20. století*

I. vycházka „Po stopách českého krále Jiříka Poděbradského v Polné“

Dne 1. května 2010 uspořádali Eva Hörnerová, Ludmila Vomlelová (členky Old skautů a Klubu Za historickou Polnou), Jan Prchal (Klub Za historickou Polnou) a František Vacek (člen Old skautů a divadelního souboru Jiří Poděbradský) I. vycházku, nazvanou „Po stopách českého krále Jiříka Poděbradského v Polné“. Uspořádat přibližně 3 km dlouhý turistický „výšlap“ přes kopec

Kateřinov na vrch Homole pro pozvané přátele, členy různých spolků a zájemce o polenskou historii či turistiku, to byl původně nápad Františka Vacka a Ludmily Vomlelové. S Evou Hörnerovou a Janem Prchalem byl po výzvě Františka Vacka zhotoven scénář vycházky s výkladem o historii významnějších míst na trase. Vycházce předcházelo předběžné projití celé trasy s výběrem nejschůdnějších míst. Při zahájení (prý nové tradice) se na sraz do prostoru zámeckého parkánu dostavilo přibližně 50 zájemců. Na parkáně byli přítomní seznámeni s historií, vznikem a autorem prvního a nejstaršího vyobrazení Polné a tím i hradu. Při dalším zastavení u kostela sv. Kateřiny si vyslechli výklad o některých architektonických zvláštnostech kostelíku a hřbitova; u mostku přes Zhořský potok a komunikaci do Věžničky, pojmenovaném po Anežce Hružové, zavražděné v roce 1899, si připomněli případ Leopolda Hilsnera i stavbu mostku v roce 1902. Velmi zvláštní atmosféru navodili organizátoři u Jiříkova kamene na vrchu Homole v lese Březina. Zde čekal účastníky „pochodu“ sám český král Jiří Poděbradský se synem Viktorinem z Kunštátu, majitelem polenského panství, a se svými strážci a panoši. To někteří místní ochotníci s přáteli „podlehli“ přání Františka Vacka – „krále Jiříka“ – a oblékli se do dobových kostýmů, aby tak přítomným navodili staré zašlé časy. Po vyslechnutí pověsti *O Jiříkově kameni* odpovídal český král na několik otázek redaktorovi Polenska:

„Český král Jiří Poděbradský“ (ochotník František Vacek) s „dvůřany a zbrojnoši“ u Jiříkova kamene na vrchu Homole v lese Březina

1. V roce 1463 získal Váš syn Viktorin panství Polná, které v tom roce vyženil. Navštívil Jste Polnou někdy před tímto rokem?

Ano, navštívil jsem hrad a město Polná ještě za časů mého přítele Hynka Ptáčka z Pirkštejna, který mou osobu v českých zemích tak důrazně na sněmech prosazoval. V roce 1443 jsem se zde na hradě zúčastnil i sjezdu představitelů strany podobojí.

2. Váš syn Viktorin si vzal potom za manželku Ptáčkovu dceru Markétu...

To byl sňatek z rozumu z důvodu rozmnožení majetku a udržení rodu; mladí manželé se nebrali z lásky, jak je tomu dnes.

3. Dnes Jste Polnou navštívil z časů minulých dokonce se svým doprovodem. Vždycky s vámi chodili Vaši věrní sem na Homolí?

Nikoliv, choďoval jsem ke kameni sám, víceméně rozjímat, hledat chvíli klidu. Ale hodně jsem na královském dvoře o Polné a o tomto tajuplném místě vypravoval.

4. Matyáš Korvín, který měl za manželku Vaši dceru, s Vámi vedl několik let krutou válku. Zpřízněná rodina a na válečném poli? To my z našeho dnešního pohledu dost dobře nechápeme...

Na Matyáše byl vytvořen nátlak ze strany církve z Říma. Papež si nepřál, abych byl českým králem, prý nemám královskou krev. A Matyášovi zachutnala moc, toužil stát se i českým králem. A pak, nesváry a války mezi příbuznými přetrvávají stále, jen mají dnes – ve vaší době – jinou podobu.

5. Když Jste se po tolika letech vrátil zase do Polné, navštívil Jste hrad, kde jste tenkrát pobýval?

Ano, ale nemohl jsem to místo vůbec poznat. Za ta staletí se stavba hodně změnila. Jen Kunštátský sál mně připomínal zašlé časy. Tam jsme rokovali s Uherskými o míru. Dobře se o hrad a město staráte, za to vám patří dík... Budu se muset rozloučit, můj čas vypršel a já se vracím zpět do minulosti...

Po společném fotografování současníků s historickými postavami z 15. století odešla početná skupina „turistů“ k dalšímu památnému místu, kde si ve 30. letech sáhli na život dva mladí milenci. Jinoch a dívka byli údajně rozdílného náboženství, rodiče snad jejich vztahu nepřáli, a proto si zvolili dobrovolný odchod ze života. Na památku velké lásky s tragickým koncem zde stojí památný kámen. Poté vedla cesta kolem studánky Na Slavíčku podél říčky Šlapanky okrajem lesa Březina k Parapleti a na Kateřinov. Odtud dorazili zpět do zámku, kde je očekával král Jiřík; mnozí účastníci zde přijali jeho nabídku ke společnému posezení. Všichni účastníci si vycházku pochvalovali.

Jiříkův kámen

Jedna z četných polenských pověstí pojednává o setkání českého krále Jiříka z Poděbrad se stařečkem „Osudem“ na vrchu Homole u nejvýše položených kamenných výčnělků. Pověst má několik verzí od různých autorů. V jedné se praví, že český král, jehož syn Viktorin byl majitelem panství Polná, dal opravit polenský hrad a část nově vystavěl. To nejspíš bude opravdu jen legenda, neboť fundovaní odborníci z řad historiků shodně tvrdí, že hrad zvelebil králův syn Viktorin. Z pověsti se dále dovídáme, že Jiřík Poděbradský v Polné často rád pobýval a údajně chodíval právě sem na vrch Homole k tomuto kamenu. Při složitosti tehdejšího cestování a povinnostech vyplývajících z postavení krále a tudíž nedostatku času si asi jen těžko představíme, že by Jiřík z Poděbrad přijel do Polné kdykoliv si umanol. Historicky podložený máme pouze jeho déle trvající pobyt na hradě v roce 1468. V tom roce vypukla válka s Uherskem a král Jiřík přitáhl koncem května do Polné s vojskem, aby zasáhl do bojů u Třebíče, kde byl uherskými vojsky pod vedením krále Matyáše obklíčen Viktorin z Kunštátu; Polná se tak na určitý čas stala hlavním královým stanem a opěrným bodem. Jiný zapisovatel pověstí o Jiříkově kamenu rozvedl ještě podrobněji a sděluje nám, že svatba Viktorina z Kunštátu s Markétou Ptáčkovnou v roce 1463 se konala na hradě v Polné a obřadu i svatebního veselí se zúčastnil i otec ženicha – Jiřík Poděbradský s celým královským dvorem, a také uherský král Matyáš Korvín, který měl za manželku Jiříkovu dceru – sestru Viktorina. Pak pro toto tvrzení nemáme žádné spolehlivé prameny, ale řekněme, že můžeme tuto skutečnost připustit. Pohádku ale připomíná další zpracování pověsti; v té nám neznámý autor sděluje, že Jiřík z Poděbrad se zde na Homoli setkal v době, kdy byl ještě jen správcem české

země, se stařečkem Osudem. Ten mu prorokoval, že bude brzy zvolen za českého krále. Dále mu zvěstoval, že kdykoliv pozná při návštěvě tohoto místa, že se ze skály odlomil kámen, znamená to blížící se nebezpečí pro jeho zemi – válku. Jisté je, že „na každém šprochu je pravdy trochu“ a legendy, pověsti a báje často vznikají na základě událostí, které se skutečně přihodily.

Walter Kuba

Poznámky ke sportovní činnosti v Dobroníně

Když jsem se po svatbě v roce 1950 stěhoval z Lučice z důvodu zaměstnání do Dobronína, ještě jsem netušil, že nakonec zakotvím v Polné. Ale cesty osudu bývají klikaté a nikdy dopředu nevíme, kde a jak skončí. Často hraje nejdůležitější roli právě zaměstnání. Ale i bydlení a využití volného času po práci patří k prioritám, které v životě nelze podcenit.

Když se nám podařilo v Dobroníně pevně zabydlet, hledal jsem i možnost sportovního vyžití. V létě jsem s oblibou hrával s místními sportovci kopanou a volejbal, v zimě lední hokej. Hráli jsme zpočátku ponejvíce okresní přebor a zapojovali se i do různých soutěží a turnajů. Reprezentovali jsme obec Dobronín, čítající přes tisíc obyvatel, jak nejlépe jsme mohli. Myslím, že se to ke spokojenosti mé i široké místní veřejnosti řadu let dařilo.

Walter Kuba (stojící vlevo) jako trenér s hokejovým mužstvem z Dobronína na turnaji v Meziboří v roce 1975

Znatelný a pozitivní vývoj ve sportovní činnosti nastal v Dobroníně pár let po válce. Do období padesátých let minulého století spadá např. vybudování fotbalového hřiště u tehdejšího MNV i založení oddílu kopané. Po odkoupení močalovité louky od pana Kadlece byl vybudován antukový kurt pro volejbal a dal tak vzniknout volejbalovému oddílu. Po velkém úsilí se v místě podařilo vybudovat i hřiště pro lední hokej, které bylo základnou pro oddíl ledního hokeje. Všechna tato sportoviště dala možnost sportování širokému okruhu zájemců, zejména z řad mládeže. Veškeré úsilí vynaložené pro vybudování odpovídajícího zázemí pro sportovní vyžití přinášelo mnoho let své plody – radost z výher a dosažených výsledků, dobrý pocit ze zdravého pohybu, divákům a fanouškům trochu té zábavy. Od padesátých do sedmdesátých let měl Dobronín nejvíce mládežnických celků na počet obyvatel v okrese Jihlava. Brzy se jméno Dobronína objevovalo i v soutěžích kraje, a to na předních místech; pilná a svědomitá práce trenérů a funkcionářů klubu i zodpovědný přístup sportovců přinesly dobré výsledky i radost. Řada bývalých hráčů na to dnes ráda vzpomíná.

Přeji si, aby nezůstalo jen při vzpomínkách; ať i na současných sportovištích nadále v Dobroníně vyrůstají sportovci šířící dobré jméno místního sportu.

Po přestěhování do Polné v roce 1997 jsem se i přes zhoršení zdravotního stavu a stáří snažil jako hlasatel pomáhat při kopané místní tělovýchovné jednotě Slavoj. To mně bylo dopřáno ještě několik hezkých let a jsem za to vděčný.

[Walter Kuba se narodil 28. května 1927 v Havlíčkově Brodě. Pochází ze smíšeného česko-německého manželství, otec Josef Kuba byl železničářem. Dětství prožil Walter Kuba v městské části Německého Brodu – Okrouhličtí Dvořáci. Po vychození základní školy docházel dva roky na gymnázium v Německém Brodě. Odtud přestoupil na přání matky na německý učitelský ústav v Jihlavě. V prosinci roku 1944 byl povolán do základní vojenské služby v německé armádě. Jako příslušník Wehrmachtu zažil ústup německé armády před spojeneckými vojsky od Frankfurtu nad Mohanem až do Bavorska. Po skončení války byl internován v zajateckém táboře v Havlíčkově Brodě a posléze ve sběrném středisku Bartoušův, kde byl až do roku 1948. V roce 1950 se oženil a po krátkém pobytu v Lučici u Havlíčkova Brodu se s manželkou odstěhoval do Dobronína u Jihlavy. Zaměstnaný byl v místní sklárně jako vedoucí expedice a později v odbytovém oddělení sklářského podniku Bohemia v Antonínově Dole u Jihlavy. Již v důchodovém věku se v roce 1997 přestěhoval s rodinou do Polné.

Od svého příchodu do Dobronína byl v obci zaníceným propagátorem a organizátorem v kultuře a sportu. Několik let hrál aktivně kopanou a hokej, v pozdějších letech byl oblíbeným trenérem. Od roku 1982 do roku 1989 připravoval pro dobronínské sklárny každoročně kulturní pořady pro cca až 1000 di-

váků při tzv. „Sklářských dnech“ za účasti mnoha známých a předních českých umělců a sportovců (Waldemar Matuška, Jaroslav Suchánek, Iva Janžurová, JUDr. Ivo Jahelka, Jiřina Bohdalová a Vladimír Dvořák, Naďa Urbánková, Karel Černochoch, Michal Tučný, Petr Spálený, Emil Zátopek ad.). V roce 1998 se stal členem Klubu Za historickou Polnou (několik let byl členem redakční rady sborníku Polensko), znovu se zapojil do sportovní činnosti v místní TJ Slavoj. V regionálním tisku publikuje články z oblasti kultury, sportu a historie (např. *Moje setkání se Zdeňkem Matějem Kudějem /1997/, Moje setkání s mistry štětce a palety /1997/, Nové Dvory a Pozovice – z historie obcí /1998/, Tři generace ochotníků v Dobroníně /1998/, Historie obce Dobronín /1999/, Dopisy Karla Varhánka do Polné /2000/ ad.); napsal a připravil k vydání několik samostatných publikací (30 let ledního hokeje v Dobroníně 1951–1981 /1982, 68 s./, Iglauer Sagen /1997, 8 s./, Historie skláren v Dobroníně /1998, 32 s./, Polenská lokálka 1904–1999 /1999, 24 s./, 60 let ledního hokeje v Polné /1999, 16 s./ a autentické vzpomínky ze západní fronty před koncem II. světové války (Z válečného deníku /2001, 32 s./). Zabývá se psaním poezie a amatérsky maluje (např. Starý kostel Matky Boží v Polné, krajiny a zátiší). Do tisku připravuje knihu *Vzpomínky z mládí. Celoživotní sbírku bruslí (160 různých párů, nejstarší z počátku 19. století) věnoval Východočeskému muzeu v Hradci Králové. Znalosti němčiny využívá v posledních letech jako průvodce německých turistů po Vysočině a tlumočnick českých kulturních a turistických výprav do Rakouska a Německa.]**

Milan Šup

Poslední várka

Letos uplynulo 60 let od poslední várky piva, vykulení posledního sudu piva z ležáckého sklepa a poslední láhve piva naplněné ve „flaškárně“ polenského pivovaru.

Měšťanský pivovar v Polné přežil v minulém století hospodářskou krizi i dvě světové války, kdy mnoho pivovarů v českých zemích zaniklo. Pivovar „Právovárečného měšťanstva v Polné“ byl, jako všechny pivovary v poválečném Československu, po „vítězném únoru 1948“ znárodněn dne 1. ledna 1949. Poměrně moderní technologií vybavený pivovar zůstal poté v provozu jako závod národního podniku Horácké pivovary Jihlava do roku 1950, kdy bylo vaření piva v Polné po mnoha staletích nenávratně zrušeno. Se znárodněním pivovaru zanikla práva várečnicků či várečanů – 148 majitelů 112 domů s právem várečným – po staletí potvrzovaná a respektovaná feudálními vlastníky Polné a po roce 1918 převzatá do právního řádu nově vzniklé Československé republiky. Zařízení „jejich“ pivovaru bylo po zastavení výroby odvezeno do jiných pivovarů nebo likvido-

váno. Objekty pivovaru se socialistickým a družstevním organizacím, které je využívaly a měly ve správě, podařilo během padesáti let totálně devastovat. Díky iniciativě Klubu Za historickou Polnou, zejména pak bývalému předsedovi klubu Jiřímu Klusáčkovi, byl soubor staveb bývalého měšťanského pivovaru Ministerstvem kultury České republiky prohlášen dne 7. listopadu 2001 za státem chráněnou památku. Nového vlastníka získal pivovar v roce 2000. Po padesát let trvajícím chátrání se novému majiteli podařilo postupně obnovit nepřehlédnutelnou dominantu města, kterou pivovar svou charakteristickou architekturou představuje.

S poslední várkou piva, vypuštěnou před šedesáti lety na chladící štoky, zmizela v nenávratnu i vůně uvařeného piva linoucí se čas od času z Komenského ulice městem. Chuť polenského piva si dnes vybaví, při vzpomínce na poslední vypitý „štuc“ pěnivého moku vařeného polenskými sládky z vody jamenských lesů, jen hrstka starých pamětníků.

Průběžné poznámky a informace od Ing. Milana Šupa

V časopise History – revue, č. 4/2010, je na straně 54 v pojednání o T. G. Masarykovi v odstavci Proti pověrám a tmářství zmíněna tzv. Hilsneriáda a Masarykova brožura *Nutnost revidovat process polenský*.

Nedávno byla vydána životopisná kniha od Magdaleny Pokorné *Josef Němec neobyčejný muž neobyčejné ženy* (spisovatelky Boženy Němcové). V letech 1840 až 1842 žili Němcovi v Polné, Josef Němec byl zde velitelem finanční stráže.

K článku *První polenská benzinka (Polensko, č. 4/2009)*. Při setkání a rozhovoru s dr. Ivanem Prokopem v Polné jsem byl upozorněn, že další benzinová pumpa v Polné stávala ve třicátých letech minulého století před řeznictvím p. Vítka na Husově náměstí, čp. 37. Tuto skutečnost mně poté potvrdil i sám pan Vítek, já si ale na tuto benzinku nevzpomínám a nikde jsem o ní nenašel zmínku. V roce 1938 a 1939, když se v akci Polná sobě dláždilo náměstí tam již nebyla. Pamětníci mizejí a co se dalo zjistit před 10 lety snadno dotazem, nám dnes již nikdo neřekne.

K článku Karla Voplakala *Dětská vzpomínka na květnové události roku 1945 v Polné (Polensko, č. 4/2009)*. Autor v článku uvádí, že Němky z okolních německých vesnic – „pajerky“ – nosily bílé punčochy, zatímco já uvádím v příspěvku k 15. březnu 1939, že nosily punčochy červené. Své tvrzení jsem si ověřil při náhodném nahlédnutí do publikace Bohuslava

Hladíka Božena Němcová a Polná, kde je uvedeno, že až do konce druhé světové války nosily „pajerky“ ke kroji s širokou modrou sukní a tmavou zástěrou červené punčochy; zde mě paměť nezklamala.

Jan Prchal

Archív Klubu Za historickou Polnou

Již v průběhu roku 1990 bylo zřejmé, že jedním z hlavních cílů členů Klubu Za historickou Polnou, založeného v únoru 1990, bude postupně vybudování vlastního archivu se vztahem k historii regionu Polenska. Vyplývalo to z publikační činnosti několika členů a potažmo z potřeby mít z praktického hlediska k dispozici vlastní zdroj informací. Svou roli zde sebrála i snaha soustředit do jednoho místa co největší množství údajů o našem městě a ušetřit tak hledání a čas zájemcům o historii.

Historie města Polné je naštěstí díky několika nadšencům poměrně bohatě zachycena v mnoha publikacích a člancích. Za všechny jmenujme Karla Pražana, Františka Pojmona, Břetislava Rérycha, MUDr. Karla Tureckého, Bohuslava Hladíka. Ing. Milana Šupa... Pestrá nabídka kratších studií i větších fundovaně zpracovaných celků vyšla tiskem zásluhou spolkové činnosti, která v Polné vždy byla na vysoké úrovni, dále díky snaze výše uvedených zanícených propagátorů historie svoje poznatky zveřejnit a v neposlední řadě přičiněním vydavatelů a tiskařů z Polné. Dá se říci, že v porovnání s jinými městy s přibližně stejným počtem obyvatel bylo v samotné Polné v průběhu 20. století veřejnosti nabídnuto více tiskovin s velkým množstvím informací z oblasti regionální historie.

Záměrem členů Klubu Za historickou Polnou bylo v první řadě sesbírat co nejvíce vydaných tiskovin včetně periodik, jako byla např. Pohoří z počátku 20. let minulého století nebo Polensko z období 1938–1941. To se podařilo v poměrně krátké době díky neúnavnému hledání a sběru členů Klubu. Základem knihovny Klubu byl dar Jana Prchala, který v roce 1998 do archivu věnoval 120 publikací se vztahem k regionu ze své soukromé sbírky a množství dokladů a fotografií z rodinného archivu. V současné době je knihovna doplňována také nově vydanými knihami z oblasti historie našeho národa. Výběr je zaměřen na české šlechtické rody, husitství, historii Židů a literaturu encyklopedickou a re-

gionálně-vlastivědnou. Řada titulů byla v období 1996 až 2007 pořizována z finančních darů člena klubu Miroslava Klapky z Belgie.

Kromě knih a brožur členové klubu sbírají nejrozličnější doklady se vztahem k historii města Polné. Do archivu jsou ukládány dokumenty a fotografie týkající se významných rodáků a obyvatel Polné, z činnosti spolků a organizací, řemesel, obchodů a podniků, z oblasti školství, sportu a kultury, písemnosti církevní, technické, pozemkové, vojenské, úřední atp. Zakládány jsou i doklady zdánlivě bezvýznamné, jako např. staré spořitelní knížky, pohlednice, vysvědčení, vstupenky, odznaky, dobové plakáty, novinové výstřižky, poštovní obálky a papíry s hlavičkami polenských firem, účty atp. Mnohé dokumenty byly získány darem od Jiřího Vodrážky z Polné, který provozoval v 70. až 90. letech v Polné sběrnou starého papíru. Tomu se z odevzdaného „sběru“ často podařilo vyjmout a zachránit cenné dokumenty. Některé z nich (také několik starých fotografií) nesly i razítka Městského Rérychova muzea v Polné. Patrně byly omylem (?) vyraženy při skartaci prováděné při revizi a nové katalogizaci dokladů z archivu Muzea Vysočiny, pobočka Polná, prováděné po odchodu Bobuslava Hladíka do důchodu v 80. letech. I toto zjištění vedlo členy klubu k založení alternativního městského archivu.

V dubnu roku 1999 členové Klubu zaměřili pozornost na doklady se vztahem k Hilsneriádě. Díky dobré prezentaci uspořádáním výstavy k 100. výročí Hilsnerova případu v zasedací místnosti Městského úřadu získal klub dobré kontakty na několik významných osob. Jejich zásluhou byl archiv Hilsneriády podstatně doplněn, mnohdy neznámými a dosud nepublikovanými dokumenty. Za všechny přispěvatele uvedme PhDr. Bobumila Černého, MUDr. Petra Vašíčka z Vídně a Jana Prchala. Tvzení, že Klub v současné době uchovává nejrozsáhlejší archiv Hilsneriády, není vůbec přehnané. Archiv je k dispozici badatelům z řad historiků i laické veřejnosti. Jako nutnost se ovšem jeví jeho přehlednější uspořádání.

Při získávání dobových fotografií a kreseb využívali členové klubu i počítačovou techniku. Často se stávalo, že na výstavu či k prezentaci v lečteré publikaci majitel snímků tyto jen zapůjčil k naskenování a dal soublas i k příp. dalšímu využití. Klub tedy u takových obrazových materiálů disponuje s tzv. autorským právem s možností uvádět ochrannou značku: ©.

Dnes již poměrně bohatý archiv využívá nejen Klub ke své publikační činnosti ve sborníku Polensko, ale i město Polná, různé organizace, studenti, novináři a zájemci o historii naší lokality. Na výroční schůzi Klubu Za historickou Polnou v březnu roku 2010 odsouhlasili členové klubu návrh Filipa Plašila a Jana Prchala předávat postupně fotografie a dokumenty do archivu Městského muzea Polná z důvodu sjednocení „městského“ archivu a usnadnění badatelské práce. S nejzajímavějšími exponáty archivu Klubu Za historickou Polnou je veřejnost seznamována průběžně na stránkách sborníku Polensko a na webových stránkách klubu: www.kzhp.cz

Petr Vašíček

HUDEBNÍ SKLADATEL CHARLES HELLER – SYN OTTO HELLERA, VÍDEŇSKÉHO SBORMISTRA A RODÁKA Z POLNÉ

Charles Heller je jedním z předních židovských skladatelů současnosti. Od roku 1977 působí v Torontu, naposledy jako hudební ředitel největší synagogy v Kanadě (Beth Emeth) a je poradcem židovské Cantors Assembly v New Yorku.

K českým zemím jej váže mnohé pouto: dědeček Vítězomír, rozený Siegfried, se jako polenský Žid hrdě hlásil k českému etniku, a to v době, kdy to určité nebylo v módě. Byl totiž poručníkem bratrů Hilsnerových před a po dobu aféry zvané Hilsneriáda, na jejíž psychofyzické následky roku 1903 předčasně umírá. Jeho syn Otto dirigoval jeden z četných českých dělnických sborů ve Vídni a v roce 1939 – poté, co během náhodné návštěvy Vídně slyšel v rádiu projev Adolfa Hitlera – místo návratu do Prahy uletěl před nacisty do Londýna. Tam chtěl vstoupit do RAF, tam se později oženil s anglickou Židovkou a tam roku 1966 zemřel.

Charles Heller se narodil v anglickém hlavním městě roku 1946 a vystudoval kompozici a kantorální zpěv u předních představitelů židovské hudby, jako byli Shlomo Carlebach či David Kusevitsky. Sbory všech synagog na světě pravidelně zpívají jeho skladby, je autorem zasvěceného úvodu *What To Listen for in Jewish Music* (Ecanthus Press, Toronto 2006) a poslední léta se věnuje i světské hudbě, aniž by ovšem i tady zanedbával své náboženské, kulturní a hudební kořeny. Ty podle vlastní definice vidí především v tvorbě Gustava Mahlera a v pozdním Arnoldu Schönbergovi. Do Čech, do vlasti svých předků, jezdí pravidelně. V roce 2008 napsal pro Prahu svůj písňový cyklus *The Trials of Leopold Hilsner*, který

provedlo 9. března téhož roku berlínské duo Marta Vávrová (soprán) a Petr Vašíček (klavír) ve světové premiéře ve Foersterově síni na koncertě věnovaném symbolicky Janu Masarykovi. Měsíc nato následovala německá premiéra v Berlíně, později rakouská ve Welsu a anglická v Londýně. Od té doby cyklus slyšeli posluchači v Lidicích, na 2. Mezinárodním hudebním jihočeském festivalu 2009 v Českých Budějovicích, v Třebíči či na letošních oslavách T. G. Masaryka v Novém Strašecí a v Hodoníně. V Polné a ve Vídni, tedy na místech tak úzce spjatých s Hilsneriádou, dosud nezazněl. Ani židovské obce v ČR neprojevíly dosud sebemenší zájem o dílo mimořádných hudebních kvalit. Cyklus je rozvržen do pěti částí: podle Karla Jaromíra Erbena; na text Heinricha Heineho; Hilsner in Jail (Hilsner ve vězení) –na vlastní text; Hilsner's Dream (Hilsnerův sen) – závěrečné; Oyb nit keyn emune – v jidiš.

Nyní duo připravuje nahrávku na CD. Snad ještě větší než v Praze a při pravidelných uvedeních v Berlíně byl úspěch cyklu v Londýně, takže se skladatel rozhodl premiéru své příští skladby připravit v Londýně. *Briefe von Bozena* jsou německy psané dopisy jeho babičky z Polné synovi do Anglie v letech 1939–1941. Opět pět vět: Überraschung, Gebet, Englisches Wetter, Verrückte Zeiten, Wenn du jung bist – pro soprán, violu a klavír – provedlo Duo Bohemia Berlin spolu s izraelskou violistkou Rivkou Golani ve Spiro Ark Centre v londýnském W1 dne 14. dubna 2010. S dojemnou naivitou, v textu psaném v němčině plném čechismů, kde je vidět ruka cenzora na jihlavském gestapu, píše a radí synovi, např. že by měl jít dál spíš do Ameriky než do Austrálie; pouze jednou se neudrží s náznaky na temnou dobu, v níž dopisy píše. Poslední věta cituje kdysi populární šlágr *Wenn du jung bist, gehört dir die ganze Welt* z 30. let, se kterým se zviditelnil legendární židovský tenor Josef Schmidt. Ze sousedů, známých či příbuzných, které Božena uvádí nebo cituje, přežil holocaust jen jeden. V roce 1942 umírá pisatelka tzv. přirozenou smrtí v Polné. Na její pohřeb přijíždí příbuzní z Vídne, kteří transporty do plynových komor ještě měli před sebou.

Na pražskou premiéru hilsnerovského cyklu přiletěli dokonce zástupci židovské obce z Osla, pražská absentovala jako vždy, když se jedná o Leopolda Hilsnera. V Londýně bylo Oslo opět zastoupeno, české barvy jako jediný „hájič“ londýnský skladatel moravského původu Antonín Tučapský. Hluboce inspirované dílo učarovalo při premiéře stejně jako při předpremiéře týden před Londýnem na periférii Berlína a doufejme, že se najde v ČR pořadatel, který pro tvorbu Charlese Hellera projeví porozumění a zájem. *Briefe von Bozena* jsou ozdobou každého festivalu a nejprestižnější český – Pražské jaro – by neměl otálet s českou premiérou.

(autor článku MUDr. Petr Vašíček je lékařem v Berlíně a úspěšným klavíristou vážné hudby)